

Євгенія Навроцька (*Ужгород, Україна*)

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РОМІВ ЗАКАРПАТТЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ

Можливо, дана точка зору на викладання курсу історії не буде співпадати з точкою зору багатьох. Та як педагог з понад 20-річним стажем роботи вчителя історії та правознавства, яка навчала учнів за старими програмами з історії СРСР та історії України, а з отриманням незалежності України – за новими, хочу поділитися своїми думками щодо викладання у сучасній школі курсу історії.

Згідно з переписом 2001 року, з 48- мільйонного населення України 11 млн. вказали, що вони не є українцями за походженням. В Україні проживає 134 національно-етнічні групи. Можливо, окремо вивчати історію Японії – 44 японцям, історію Чілі – 13 чілійцям в Україні досить проблематично. Але вивчення своєї історії представникам великих етнічних груп, наприклад, 248 тисячам кримських татар, 156 тисячам угорців, 99 тисячам вірменів, 258 тисячам молдаван або ж 47 тисячам ромів та представникам інших меншин, що компактно проживають у нашій країні, заслуговує на увагу.

На наш погляд, в жодному випадку не можна допускати зверхності титульної нації щодо інших етнічних груп. Зокрема, пропагування думки, що історія України – це історія розвитку тільки українського народу, а представникам інших етнічних груп, зокрема німцям, сербам, татарам, грекам, особливо народам на півдні України, немає місця. Не кажучи про історію представників тих етносів, які знаходяться на найнижчих щаблях сучасного суспільства, таких, як роми.

Чому ми на цьому наголошуємо? Тому що, передусім, це призведе до негативних наслідків у вихованні підростаючого покоління. Уже в період свого державного становлення влада зрозуміла, що Україна є поліетнічною державою. І тому побачили світ такі документи, як Закон “Про мови в Українській РСР” (від 28.10.1989 р.), “Декларація прав національностей України” (від 01.11.1991 р.) та Закон “Про національні меншини в Україні” (від

20.06.1992 р.), які на початкових етапах державотворення розуміли саме поліетнічний (багатонаціональний) склад та історичний розвиток України. Вважаємо продукування і поширення українських месіанських, етно-історичних ідей, які відстоюються такими авторами, як Сергій Плачинда, Олександр Знойко та іншими, такими, що не ведуть до справжнього патріотизму, відкритості світу, побудови громадянського суспільства, виховання толерантності.

Історія України в школі для 7-их класів, наприклад, зараз подається не як послідовний процес, а як такий, що весь час переривається зовнішніми факторами: як-то монголо-татарська навала, чи литовсько-польська агресія, чи російське поневолення. Крім того, внутрішні чинники, етноцентризм – вивчення історії одного етносу – різко звужують знання школярів. Державні утворення, що існували в межах нинішньої території України, а це і Хазарія, і держави готів, аварів, печенігів, і Держава угрів, і Кримське ханство, взагалі не є предметом розгляду.

У школярів старших класів виникає багато запитань, пов'язаних з історією держав – Росії, Австро-Угорщини, Польщі, Литви, інших етносів та їхнім впливом на історію України, оскільки українські землі перебували в складі цих державних утворень.

Очевидно, на сьогоднішній день вже варто перейти від неповного вивчення учнями історії рідної країни до такого, яке б давало уявлення про Україну як поліетнічну державу. Адже, як зазначав у своєму виступі на одному з освітянських форумів Борис Чижевський, начальник відділу національних меншин та навчальних закладів нового типу Головного управління середньої освіти Міністерства освіти України: “Наявна система освіти покликана забезпечити не тільки підготовку конкурентноздатних спеціалістів з академічним або технічним рівнем знань, практичних умінь і навичок, адаптованих і здатних адаптуватись до нових умов, включених в систему підготовки на основі безперервної освіти, людей, відкритих майбутньому, а й сповідати такі цінності, як міжнаціональна і міжнародна гармонія, взаємодовіра і взаємоповага, плюралізм, нетерпимість до різних проявів расизму, терпимість”.

Викладання історії ромів у шкільному курсі

Свого часу, ще 3 лютого 2000 року, на 696-у засіданні Ради Міністрів Європи було прийнято рекомендацію № R (2000) 4 “Про освіту дітей рома / циган у Європі”, в якій визначалися принципи освітньої політики щодо ромських дітей в Європі.

9-ий пункт другого розділу “Навчальні плани і навчальні матеріали” рекомендує “Навчальний план у цілому і навчальні матеріали треба будувати таким чином, щоб враховувати культурну ідентичність дітей рома / циган. Історію та культуру ромів треба вводити в навчальні матеріали з метою відобразити культурну ідентичність дітей ромів. Слід заохочувати участь представників громади ромів у розробленні навчальних матеріалів з історії, культури або мови ромів” [13].

В Україні цей процес – викладання ромської історії – не набув широкого поширення. Мусимо зразу зауважити: введення в шкільний компонент програми факультативного вивчення історії ромів ускладнений через відсутність потрібної літератури в бібліотеках та книгарнях. У вчителів обмежений доступ до широкої бази даних (навіть у бібліотеці Київського Національного університету ім. Т. Шевченка кількість книг у бібліографічному відділі про ромів складає не більше двадцяти). Крім того, вчителі не володіють підготовкою у розробці посібників спецкурсів, які б мали готуватися і складатися принаймні кандидатами педагогічних наук різноманітних наукових підрозділів Академії Педагогічних наук.

Що ми маємо на сьогодні? За нашими даними, розроблено тільки два методичні посібники для учнів, і то вчителями, не фахівцями з історії, а біологами і філологами – в Ужгороді та Ізмаїлі. В основу цих посібників взято публікації з Всеукраїнського двотижневика газети “Романі Яг”. Це і не дивно, оскільки єдина ромська газета публікує неупереджені матеріали з історії, культури, традицій ромів різних етнічних груп. Але цього, однак, мало для посібника.

На одній з нещодавно проведених Інтернетових конференцій, що відбулася в Москві, ряд визначних діячів ромського руху висловили своє бачення вивчення історії в школі: “Ми вчимо історію інших етносів, серед яких живемо. А чому ми не можемо вивчати свою історію на окремих заняттях – за вибором?” Цю думку висловила ромська журналістка з Македонії Васка Мустафа. Питання не просте. Воно потребує широкої дискусії як спеціалістів-істориків, так і лідерів ромських громад, які б спонукали до більш широкої взаємоінформованості населення про історичний процес. А взаємоінформованість, у свою чергу, знищила б сам ґрунт для конфліктів і попередила б такі ганебні явища, як ромські погроми, які, на жаль, і досі щорічно чиняться в Україні.

Прислухаймося до слів згаданого вже Б. Чижевського: “Освіта розглядається як засіб залучення до різноманітності життя і способу дій суспільства, тобто до його культури в широкому розумінні слова”.

Тема ромського Голокосту в освітніх проектах

Нами було виконано проект з проблем ромського Голокосту результатом чого стало видання книги “Білий камінь з чорної катівні” та проведення двох семінарів: “Голокост – проблема толерантності ХХ століття” для вчителів Закарпатської області та учнів ужгородських шкіл.

Ужгородське міське товариство “Центр ромології” за фінансової підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні провело два семінари: обласний – для вчителів історії і міський – для учнів загальноосвітніх шкіл. Перший відбувся на кафедрі суспільних дисциплін Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти. Другий – у приміщенні Ужгородської міської бібліотеки де розташований офіс Програми розширення доступу та навчання в Інтернеті (IATP), яка працює за проектом Бюро у справах освіти та культури (ЕСА) Державного департаменту США. Перед учасниками першого зібрання виступили вчені, наукові співробітники, випускники американських програм громадянської освіти. Серед них – професор кафедри карпатознавства ЗакДУ М. П. Макара (Ужгород), науковий співробітник Українського центру вивчення історії Голокосту А. Й. Фредекінд (Київ), випускниця американських програм з громадянської освіти К. В. Попадюк (Ужгород), тренер Всеукраїнської асоціації вчителів історії та суспільних дисциплін “Нова доба” О. В. Мойсюк (Чернівці), вчитель Ужгородської СЗОШ № 9 В. Б. Мазур та інші. Вперше для освітян області, спеціалістів з історії у доповідях були показані корені етнопонаціональних конфліктів апогеєм яких стало фізичне знищення людей лише за національну належність. Цій глобальній темі, актуальній і в наш час, особливо на Балканах, у Африці та інших гарячих точках земної кулі, колибратні народи недавно фактично знищували один одного, присвятив свою доповідь Микола Макара. На питаннях виникнення національної ворожнечі побував свій виступ Артур Фредекінд, який показав ступені розпалювання національного конфлікту не лише з боку німецькофашистських загарбників до євреїв, а й з боку місцевого населення до представників цієї нації в роки Другої світової війни. Науковий співробітник Українського центру вивчення історії Голокосту зупинився на виникненні та проведенні етнічних чисток як сучасних виявів Голокосту в Югославії, Чечні, Лівані та інших країнах. А. Фредекінд також зупинився на конкретній роботі, яку проводить Український центр вивчення історії Голокосту

На семінарі виявився такий цікавий факт: його учасники, які фактично представляють величезний загальний істориків Закарпаття і які мали би володіти інформацією про проблеми Голокосту в повному обсязі, на жаль, мають

обмежене уявлення про справжні масштаби цієї трагедії в Україні. Це, на нашу думку, пов'язано з тим, що наукове вивчення Голокосту почалося в нашій країні лише на початку 80х років (порівняймо: у Європі вивчати його почали на 20 років раніше – у 60х роках). Та й література, яка виходила (і виходить зараз), видавалася (й видається!) дуже невеликими тиражами. До речі, всі ці збірники підсумків науково-практичних конференцій, деякі місцеві матеріали (про Голокост на Рівненщині; про місця масових розстрілів мирного населення в Криму та ін.) видаються на кошти, які надходять з-за кордону

На жаль, Україна як держава через низку об'єктивних та суб'єктивних факторів майже не спромоглася створити подібні наукові центри на власні кошти. Це не стосується Українського центру вивчення історії Голокосту який послідовно вивчає це питання та видає масовими тиражами доступну вчителям літературу Проте цього замало для такої великої країни, як наша.

Якщо проблема знищення єврейського мирного населення в період Другої світової війни (Шоа) більш-менш висвітлена в літературі, зафіксована в наукових працях та взагалі перебуває у сфері розгляду вчених, то до ромської теми Голокосту (Параїмосу) науковці України, на жаль, ще й не підступалися. З'являються одиничні публікації в Закарпатті й Донецькій області, і – все.

Ось чому ромські неурядові організації намагаються своїми силами як вишукувати відповідні матеріали, так і видрукувати їх. Приміром, до відзначення Міжнародного дня Голокосту 2006 р. у видавництві Олександри Гаркуші (Ужгород) вийшла книга “Білий камінь з чорної катівні” Аладара Адама, Юлії Зейкан та Євгенії Навроцької, матеріали якої і були покладені в основу обох семінарів. Ця книга написана за інтерв'ю, зібраними товариством “Романі Яг” у період оформлення заяв-анкет з різних регіонів Закарпаття (1998–2001 рр.).

Слід сказати, що ромська тема взагалі невідома пересічному істориків а саме цей педагог формує історичний світогляд учнів. Дивно було чути на семінарі від освітян: “Навіщо нам вивчати історію ромського гонимого єврейського Голокосту?!” Таке ставлення до однієї з найтрагічніших сторінок історії України якраз і свідчить про необізнаність у цій темі. Звідси випливає й актуальність проведення подібних семінарів у ще ширшому масштабі.

Про досвід пошукової роботи учнів разом із учителями розповів на семінарі вчитель історії Ужгородської СЗОШ № 9, слухач курсів з підвищення кваліфікації в Закарпатському інституті післядипломної педагогічної освіти Віктор Борисович Мазур. Він продемонстрував величезний обсяг

матеріалів, фотографій, конкурсних учнівських робіт саме з теми вивчення Голокосту в Закарпатті.

Цей захід всеукраїнського масштабу, бо ж серед лекторів були представники не лише Ужгорода, а й Києва, Чернівців та інших міст України, пройшов дуже успішно, в доброму робочому ритмі, і свої завдання він виконав. Завдяки семінару “Голокост – проблема толерантності ХХ століття” його учасники отримали нові знання, вміння й навички як боротися з внутрішніми негативними стереотипами і бути толерантними до інших членів суспільства, до яких чимало хто з них раніше мав упереджене ставлення.

Щодо другого семінару – для учнів старших класів (а проходив він в основному для учнів Ужгородської ЗОШ № 9), то в рамках його проведення враховувалися особливості дитячого колективу

Перед слухачами виступив депутат Верховної Ради кількох скликань Іван Іванович Мигович, який зупинився на загальній ситуації національних меншин як області, так і України і розповів про етапи прийняття Закону України “Про відзначення Міжнародного дня Голокосту ромів”, у якому брав безпосередню участь. Закон № 2085-IV прийнятий 8 жовтня 2004 року. Це було перше визнання Україною як державою факту переслідування ромів під час Другої світової війни. Оскільки лейтмотив обох семінарів – навчання з питань толерантності, то з учнями було проведено кілька практичних занять, на яких тренер із Чернівців Олена Мойсюк за участю наймолодших слухачів показала, як формуються негативні стереотипи і як їх нівелювати. Таким чином, весь проект з проблем ромського Голокосту в Закарпатті, який складався з кількох етапів – видання книги та проведення на її основі семінарів, був успішно завершений. Нещодавно в Ужгороді вийшов методичний посібник для вчителів “Історія і культураромів”, виданий в Ужгороді у 2007 році на кошти приватних спонсорів.

Посібник для вчителів підготовлювався нами протягом десятирічного періоду роботи в Ужгородській ЗОШ І-ІІ ступенів № 14 викладачем історії та правознавства. Як завжди, починали з історії своєї школи і виявили, що вона одна із найстарших шкіл Європи, оскільки була відкрита у 1926 році. Збереглися публікації Чехословацького періоду про відкриття і роботу школи, підготовлені шкільним інспектором Кирилом Немешкалом. У той час взагалі ставилося питання про можливість шкільного навчання ромських дітей, можливості здобуття ними навичок читання та письма. Школа вперше впровадила засіб залучення дітей до школи через створення дитячих інструментальних ансамблів, які потім широко впроваджувались у радянський час.

Пізніше, працюючи на посаді редактора єдиної всеукраїнської ромської газети “Романі Яг”, що видавалася протягом семи років (1999–2006), автор статті мала можливість під час різноманітних семінарів, конференцій, тренінгів створити на базі редакції бібліотеку видань на ромську тематику як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. На основі цих видань і був підготовлений посібник для вчителів, які викладають спецкурс за вибором учнів “Історія і культураромів”. Посібник дозволить вчителям дізнатися більше про історію і культураромів, вклад у загальну світову культуру

Наразі постає нагальне питання – підготовка і друк шкільного підручника з курсу за вибором з історії ромського народу. Матеріали нинішньої конференції засвідчують, що в Україні є для цього відповідні умови, фахівці, науковці

Джерела та література

1. Заключні зауваження та рекомендації конвенційних органів ООН щодо доповідей України в сфері дотримання прав людини: збірник документів – К., 2004.
2. Захист прав національних меншин в Україні: збірник нормативно-правових актів. – К.: Держкомнацміграції, АНКАОУ, 2003.
3. Збірник матеріалів за підсумками слухань “Про сучасне становище ромів в Україні” / Ком. Верхов. Ради України з питань прав людини, нац. меншин і міжнац. відносин. Асоц. нац.-культ. об-нь України. – К.: Етнос, 2005.
4. *Єремеева Н.* Поширення знань про Голокост як основа формування толерантності.
5. Етнічні меншини Східної та центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної конференції / За ред. В. Євтуха (Україна), А. Зуппана (Австрія). К.: Ін тел, 1994.
6. Інформаційно-методичний посібник “Історія та культураромів”. (Факультативні курси 5-9 кл.). – Ужгород 2000.
7. История и культура цыган. Пособие для дополнительных занятий с цыганскими учениками – СПб., 2004
8. *Мигович І. І., Макара М. П.* Закарпатський соціум: етнологічний аспект. – Ужгород 2000.
9. *Навроцька Є. М.* Історія та культураромів. Факультативний спецкурс за вибором. Методичний посібник для вчителів. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2007.
10. Особливості способу життя та проблеми соціальної інтеграції ромів в Україні: Аналітичний звіт / О. О. Яременко, О. Г. Левцун (керівники ав. кол.), О. М. Балакірева, В. А. Войналович та ін. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2003.
11. Освіта і роми: стан, проблеми, перспективи. Матеріали науково-практичної конференції. – Ужгород 2005.

12. *Перотті Антоніо*. Виступ на захист політ культурності – Львів: Кальварія, 2001.
13. Права людини в поліетнічному суспільстві / Упоряд. Санченко А. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2004. Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку Український незалежний центр політичних досліджень: За заг. ред. Ю. Тищенко – К., 2006.
14. Рекомендація № R (2000) 4 “Про освіту дітей рома / циган у Європі”. Прийнята Радою Міністрів Європи. 2000 р. http://www.coe.int/T/TrParliamentary_Assembly P. Rican. S Romy zit budeme – jde o to jak. Portal, Praha, 1998.
15. Ромська мова та література. Інтегрований курс 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх закладів з українською мовою навчання. Затверджена Міністерством освіти і науки України. – Чернівці: Видавничий дім “Букрек”, 2005.
16. Romsky jazyk v Slovenskej republike. Studio, Bratislava, 1995.
17. Рух зупинено. Інертний стан дотримання прав ромів в Україні. Звіт Європейського Центру з Прав Ромів. Звіт по країні. Серія № 16, грудень 2006.
18. *Сагарда В., Токар М., Фернега В.* Збірник матеріалів “Освітньо-виховні проблеми національних меншин Закарпаття”. Ужгород 2000.
19. *Товт Михайло*. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку) – Ужгород Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 2002.
20. Україна поліетнічна: інформаційно-бібліографічний покажчик / Інститут дослідження діаспори. – К.: Геопринт, 2003.

Навроцька Євгенія. Особливості вивчення історії ромів Закарпаття у школі

У статті йдеться про необхідність вивчення в українських школах історії різних народів, які проживають на території України. Наголошено на потребі включення до загальноосвітнього процесу в Закарпатті факультативного курсу з історії на культурно-місцевого ромського населення.

Навроцкая Евгения. Особенности изучения истории ромов Закарпатья в школе.

В статье говорится о необходимости изучения в школьном курсе истории разных народов, проживающих в Украине. Автор считает, что в общеобразовательных школах Закарпатья должен функционировать факультативный курс по истории и культуре ромов региона.

Navrots'ka Yevheniya. Peculiarities of Roma history studies in the Transcarpatian schools

The thesis states the necessity of studying in the school course the history of different nations living on the territory of Ukraine. The author emphasizes the necessity of inclusion of the facultative course on Roma history and culture into the curricula of Transcarpatian schools.